

Summary
L.A.Shtefan

Researching Sources of the Social Pedagogics Development Problem as a Science in Ukraine

The article gives analysis of the dissertations, text-books, the national and foreign researchers' works dedicated to the problems of the development of the social pedagogic as science in Ukraine. Besides, there are analyzed the documents and the materials of the Central State History Archive in Kyiv, the Central State Archive of the Ukrainian Authorities and Management, the State Archive in Kharkiv Region, the Department of Manuscripts at the V.I.Vernadsky Scientific Library of the National Academy of Science in Ukraine, the Russian State Library, the issues of the rare books and Ukrainian studies departments at the V.Vernadsky Central Scientific Library of the Academy of Science of Ukraine, Scientific and Reference Literature Library of the Central State History Archive in Kyiv, the V.Korolenko state scientific library in Kharkiv, the V.N.Karazin Kharkiv National University the museums of the V.H.Korolenka and A.Makarenka Kharkiv regional secondary boarding school for the blind schoolchildren in Kuriash.

Key words: sources, article, dissertation, archive, museum, journal, library.

Дата надходження статті: «8» жовтня 2013 р.

УДК 784.4(477):37.03(09) (045)

Г.В.ЯКІВЧУК,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Хмельницький)

Український музичний фольклор та його роль у вихованні особистості: з історії питання

У статті розглядається сутність понять «народна творчість», увага акцентується на її складовій – «музичний фольклор». Прослідковуються різночасові поетапні підходи до становлення особливостей духовного середовища українського музичного фольклору, його зв'язок з історичними явищами та подіями. Наголошується на важливості та пріоритеті вивчення, розуміння народної творчості як комплексу матеріальної, духовної культури, формування світогляду і системи цінностей, системи виховання, основаної на духовному і моральному фундаменті. Окреслено основні підходи науковців, фольклористів, музикантів, педагогів щодо використання українського музичного фольклору, його цінностей у вихованні творчої особистості майбутніх вчителів.

Ключові слова: народна творчість, український музичний фольклор, виховний потенціал, творча особистість майбутнього вчителя.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Сучасні умови розвитку суспільства, демократичні перетворення, економічні, наукові реформи, зміни в гуманітарних напрямках зумовлюють необхідність посилення ролі вищої педагогічної освіти як динамічної системи, яка здійснює безпосередній вплив на розвиток високоосвіченої, творчої, національно свідомої особистості.

Національне мистецтво, зокрема український музичний фольклор, володіє могутнім духовно-творчим потенціалом традиційної культури, яка є головним чинником морально-етичного самооздоровлення, відродження національної самосвідомості, духовності молоді. У ньому найяскравіше відображено і найкраще збережено традиційний виховний ідеал нашого народу, втілено його у високохудожній образній формі, доступній для сприйняття і розуміння навіть спеціально не підготовленим слухачам і глядачам [12, с.55].

Як зазначається у психолого-педагогічних дослідженнях (І.Бех, Л.Виготський, І.Зязюн, М.Каган, О.Ростовський, О.Рудницька та ін.), повноцінне виховання відбувається тільки на основі засвоєння певних цінностей, що є головним напрямом у розвитку й вихованні творчої особистості, її духовного світу та духовної культури. Цінності – це суспільні явища, які існують об'єктивно. У нашому дослідженні фольклор виступає саме як цінність, включена в умови соціального буття людини, що виконує певну функцію в її практичній діяльності. Вітчизняні вчені виділяють історичну, світоглядну, виховну, моральну, естетичну, креативну цінності фольклору [2, 3, 10, 13, 14].

З огляду на ці позиції важливою проблемою вищої освіти є історико-педагогічні дослідження поетапного становлення духовного середовища українського народу, його зв'язку з історичними явищами і подіями, з'ясування ролі народної творчості і зокрема, українського музичного фольклору, у формуванні етнопсихології, світоглядних засад українців та необхідності використання його у вихованні особистості майбутнього вчителя.

Аналіз досліджень і публікацій... Пріоритет вивчення, розуміння народної творчості як комплексу матеріальної, духовної культури, відображення світоглядної системи етносу належав українській народознавчій школі Г.Ващенко, В.Гнатюка, С.Грици, М.Грушевського, Ф.Колесси, І.Франка та ін. і був репрезентований працями Наукового товариства ім. Т. Шевченка, заснованого у Львові в 1893 р.; серійними виданнями «Етнографічного збірника»; «Записками Наукового товариства ім. Т.Шевченка»; «Матеріалами до українсько-руської етнології» [20, с.37].

Необхідність вивчення та використання українського музичного фольклору з виховною метою у дошкільній, початковій ланці школи, у навчанні та вихованні молоді справедливо обґрунтовували багато науковців, педагогів, музикантів. Зокрема, досліджували використання народної творчості у трудовому (Ю.Коломієць, Т.Мацейків), моральному (Н.Заячківська, С.Нікітіна, К.Плівачук, С.Стефанюк), екологічному (Л.Різник, В.Скутіна), патріотичному (В.Каюков), естетичному вихованні (Р.Дзвінка, Г.Карась, О.Маленицька, В.Пабат), у процесі формування національної свідомості (Г.Кловак, Р.Осипець), розвитку творчої активності особистості (З.Пазнікова, Н.Соломко), з'ясували педагогічні можливості фольклору певних регіонів України (Ю.Ледняк та ін.).

Формулювання цілей статті... Метою даної статті є аналіз етапів розвитку історії української народної творчості. Зокрема його складової – музичного фольклору – з акцентуацією уваги на аналізі різних підходів до формулювання визначення терміну та актуальності використання його ціннісного впливу при формуванні особистості майбутнього вчителя.

Виклад основного матеріалу... Визначаючи зміст поняття «український музичний фольклор» та аналізуючи його роль у вихованні творчої особистості майбутнього вчителя музики, вважаємо за необхідне розкрити поняття, які застосовуються у науково-методичній та педагогічній літературі, а саме: «народна творчість», «українська народна музична творчість», «фольклор», «музичний фольклор».

Музичний фольклор пройшов багатовікову практичну апробацію і є генетично притаманним певній етнічній спільності. Він відтворює не окремі частини світогляду народу, а картину світу в повному обсязі, та завдяки своїй синкретичності сприяє формуванню у людини цілісної системи художньо-естетичних поглядів, смаків і переконань. Будучи живою культурною традицією, що природно і максимально наближена до реального повсякдення, фольклор розвиває творче ставлення до життя, результатом чого стає життєтворчість людини. У ньому відобразилися історично-культурний розвиток, філософські ідеї і погляди, психологічні особливості народу як етносу, виховні традиції, творчі здобутки – всі ті надбання й цінності, які народ створював, якими жив і які хотів передати наступним поколінням.

В енциклопедії [19] народна творчість визначається як вид творчої діяльності народу, яка виявляється в усній поезії, музиці, архітектурі, образотворчому, декоративно-ужитковому, театральному, танцювальному мистецтві. У народній художній творчості відображається трудова діяльність людини, суспільний лад і побут, багатий світ почуттів, втілюються духовні запити і прагнення народних суспільних мас, протест проти гноблення тощо. Народна творчість на тисячоліття випереджає письменство, тобто є найдавнішою царинною гуманітарних знань і досвіду людини в різних сферах її фізичної та духовної діяльності.

Із середини XIX ст., коли народна творчість стала об'єктом поглибленої уваги з боку дослідників, вживається термін «фольклор» (у перекладі з англійської мови – «народна мудрість», «народне знання»). Термін увів англійський історик і бібліограф В.Томс у 1846 р. В українській фольклористиці (наука про фольклор) у 80-х р.р. XIX ст. термін одним із перших почав використовувати М.Драгоманов, але й до сьогодні це поняття не знайшло загальноприйнятого визначення. Поряд з ним співіснує і термін «народна творчість», яким окреслюється вся творча діяльність народу: поезія, музика, театр, танець, архітектура, художнє і декоративно-прикладне мистецтво – все, що несе відбиток побуту та є втіленням поглядів, ідеалів і прагнень народу [8, с. 17]. Такі терміни, як «народна поезія», «народна словесність», «народна поетична творчість», органічно взаємодіють, але не є тотожними. Їх строкатість відображає не стільки недостатню розробленість категоріального апарату науки про народну творчість, скільки складність самого явища. Тому в кожному конкретному випадку виникає необхідність уточнення і розкриття того виду народної творчості, про який саме йдеться.

Якщо «мистецтво – естетичне освоєння світу в процесі художньої творчості – особливого виду людської діяльності, що відображає дійсність у конкретно-чуттєвих образах, відповідно до певних естетичних ідеалів» [18, с.510], то народне мистецтво – це певний вид художньо-творчої діяльності людей (тобто прикладне мистецтво – вишивка, різьбярство, килимарство тощо; народна хореографія як мистецтво; пісенна творчість як мистецтво; інструментальна музика – «троїста», кобзарство, сопілкарство та ін. як народне мистецтво). Отже, термін «народна творчість» має ширше значення, аніж народне мистецтво, оскільки окрім мистецької охоплює всі види творчої діяльності людини:

соціально-політичну, естетичну, виробничо-побутову (елементи побуту, знарядь праці, особливості побудови житла тощо).

Найбільш вживаним терміном у світовій практиці є «фольклор», оскільки через школу, засоби масової комунікації, книги він міцно увійшов у науку і був прийнятий самими носіями усної народної творчості [7, с.207]. С.Грица вбачає у фольклорі одну з найдавніших форм творчої діяльності людини, що віддзеркалює в собі увесь її культурний досвід: творення знарядь праці, житла, одягу, предметів прикладного і художнього вжитку, духовної культури – мови, поезії, музики, хореографії тощо [2, с.38]. «Фольклор – одна з найтриваліших і всеохоплюючих систем духовного життя народу, тісно зв'язана з народним побутом (як окремою системою), з літературою (яка, зрештою, витворилась з фольклору і зберігає з ним тісний зв'язок на всіх етапах свого розвитку) та ін.» – так тлумачить поняття С.Мишанич [10, с.263]. В.Гусев позначає фольклором не все народне мистецтво, а ту його сферу, в якій художнє відображення дійсності відбувається в словесно-музично-хореографічних, драматичних формах колективної народної творчості, що виражають світогляд трудящих мас і нерозривно пов'язані з їхнім життям та побутом [3].

Різні аспекти фольклору вивчаються етнографією (обряди, традиції, звичаєвість, громадський побут), історією (події та ознаки епох), літературознавством (поетика, віршова форма, тематика, стилістика), лінгвістикою (граматика, лексика), мистецтвознавством (вишивка, орнамент), психологією (національний характер і творчість, мислення, в тому числі і музичне), педагогікою (народна педагогіка), етикою (моральні принципи), хореографією (народний танець), філософією (світогляд), соціологією (фольклорне середовище, стосунки творців та виконавців) та ін. Ретельно опрацьовуючи матеріал у своїй галузі, вчені досліджують і деякі суміжні ділянки. Зокрема, якщо фольклористика – це наука про фольклор, то музична фольклористика вивчає народну музику, причому не тільки музичні зразки, але й музичний побут в його історичному розвитку [5].

А.Іваницький у праці «Українська музична фольклористика» наголошує на складності фольклору, що зумовлює необхідність погляду на нього у різних ракурсах. Серед численних сторін фольклору є більш і менш істотні, краще і гірше вивчені. Але є серед них такі, без яких важко або й неможливо скласти повне й серйозне уявлення і про комплексну природу фольклору, і про народну творчість загалом як самостійну культуру; усвідомити, що в хронологічному та образно-виразовому плані вона чітко протиставляється двом іншим різновидам культури – церковній і світській [4, с.70].

Існує система наукових дисциплін, що досліджують такий складний об'єкт, як музичний фольклор: музична фольклористика (предметом її вивчення є народна музика); музична етнографія (займається збиранням, зберіганням та публікацією народної музики); музична діалектологія (розробляє проблеми регіонального вивчення музичного фольклору), етномузикологія (теоретична дисципліна) та ін. Усі вони виникли на певних етапах розвитку суспільства, його історії та культури, і пов'язані одна з одною. О.Правдок зазначає, що «музична фольклористика як суспільствознавча дисципліна охоплює загальні питання історичного розвитку народної музики, її походження, значення в суспільному та культурному житті мас, вивчає жанрові, регіональні, національні особливості, міжнаціональні зв'язки, співвідношення змісту і форми, колективного й індивідуального, традицій і новаторства, зв'язки з професіональним мистецтвом тощо» [13, с.4].

Окреслюючи зв'язок усної народної творчості з пісенною, В.Пропп пише: «Оскільки поетична творчість фактично майже завжди пов'язана з музикою, можна вести мову про музичний фольклор і виділити його як особливу фольклорну дисципліну» [14, с.18]. Розглянемо різні трактування музичного фольклору.

Музичний енциклопедичний словник трактує музичний фольклор як вокальну (в переважній більшості), інструментальну, вокально-інструментальну і музично-танцювальну творчість народу [11, с.370]. Фольклор музичний – це сукупність творів музичної творчості, в якій сформувались основні типи звукових систем, склалися основи ладової організації, поліфонії, гармонії, ритму, музичної форми народної [1, с.409]. Фольклор ще тлумачиться як «комплекс словесних, словесно-музичних, музично-хореографічних, ігрових і драматичних видів народної творчості» [17, с.378].

Погоджуючись з цими твердженнями, С.Садовенко зазначає при цьому, що народна музично-поетична творчість – це частина набутку народної спадщини минулого [16, с.12].

Український музичний фольклор, на думку В.Мадяр-Новак, вивчався під різними кутами зору, наприклад, різноманітність тематики і відображення світогляду народу; музичне багатство; як поєднання різнорегіонального фольклору, його місце в системі фольклору світу та в системі взаємовпливів усної та письмової культури; як жанрово-культурологічна система; як народна музична література, як етносольтфеджіо, як етновиконавство; як пошуково-дослідницька робота тощо [9, с.242].

Іноколи поняття «українська народна музична творчість» і «музичний фольклор» вживаються у методичній літературі як синоніми. Це стверджує й А.Іваницький, автор посібників «Українська народна музична творчість» (1990 р.) [5] та «Український музичний фольклор» (2004 р.) [6], який

вважає ці назви тотожними й обґрунтовує необхідність перейменування посібника змінивши назву предмета, який у багатьох навчальних програмах іменується «Музичний фольклор» [6, с.3].

При розгляді поняття «музичний фольклор» та «українська народна музична творчість» можна вважати ці поняття рівнозначними і погодитися з визначенням А. Іваницького, що вони відображають традиційну і сучасну музичну творчість усної традиції. Таким чином, *український музичний фольклор* – це художньо-музична культура народу, яка включає народну пісню, народну інструментальну музику, народний танець.

Специфічні особливості музичного фольклору стали предметом досліджень учених XIX ст.: К.Квітки, Ф.Колесси, М.Лисенка, М.Максимовича, О.Потебні, П.Сокальського та сучасних науковців – В.Гошовського, С.Грици, О.Дея, М.Дмитренка, А.Іваницького, С.Мишанича, О.Правдюка та ін. Їхні праці дали змогу з'ясувати, що цей феномен – особливий вид творчості, який узагальнює багатовіковий людський досвід і виявляє національну психологію, національну свідомість, відображає історію, філософію, мораль, правові закони.

Важливість сучасного виховання на засадах національних традицій загострюється поширенням негативних явищ у суспільстві, зокрема у молодіжному середовищі (масована деформація ціннісних орієнтирів, пониження рівня національних авторитетів, ослаблення культурних генотипів), що зумовлює нагальну потребу розкрити перед молодими людьми можливості творчого розвитку і самовдосконалення, протиставити переваги здорового способу життя, культурної організації дозвілля на основі здобутків національної культури. Усе це вимагає реальних кроків з боку держави, освітніх і просвітницьких установ, закладів науки і культури, вчених і практиків. Вагому роль у цьому відіграє український фольклор, який в усі часи означав передусім світогляд і систему цінностей, унікальну культуру країни та її народу, систему виховання, основану на духовному і моральному фундаменті, на якому виховується особистість.

Упродовж останніх десятиліть намітилися якісні зміни у відродженні етнокультурних цінностей у науці, освіті та культурі. Виявленням позитивних зрушень стало створення етнографічних осередків, серед яких Інститут народознавства у Львові, Центр народної творчості у Києві, Українське етнографічне товариство, Український фольклорно-етнографічний центр при АН України; поява нових періодичних і презентація народознавчих та музично-фольклорних видань, зокрема 27 томів серії «Українська народна творчість»; інтеграція української етнографії у світову етнологічну науку тощо. Упроваджується Програма ЮНЕСКО у справах захисту фольклору [15], спрямована на захист і екологію фольклору, на формування та корекцію наукового погляду на фольклор як на інтегральну частину культури. Підтвердженням передумов зростання інтересу до національних цінностей є організація республіканських семінарів з питань виконання музичного фольклору у Києві та Львові, видання посібників. Створено ряд нових програм з музичного фольклору, в музичних школах відкриваються фольклорні відділення, проводяться дитячі фольклорні фестивалі та конкурси.

Розширилося коло праць сучасних науковців-мистецтвознавців, фольклористів, педагогів, які досліджують музичний фольклор в історичному ракурсі – історія української музичної фольклористики періоду 1960-90-их р.р. (В.Пальонний), його можливостей у підготовці студентів та вчителів музики (Р.Дзвінка, С.Крамська); формуванні національної самосвідомості (Р.Берега, Р.Осипець); гуманістичної світоглядної позиції (М.Клепар); морально-ціннісних орієнтацій (В.Денисенко) тощо. Дослідники розкрили особливості використання окремих видів музичного фольклору, зокрема української народнопісенної культури (Р.Осипець), пісенного фольклору (О.Отич), театралізації народних свят (Р.Берега), народнопісенної творчості (М. Клепар).

Висновки... Таким чином, історія розвитку українського музичного фольклору, дослідження та розкриття сутності його основних понять дадуть змогу вчителям музики (в майбутньому – фольклористам, просвітителям, виконавцям тощо) глибоко усвідомлювати єдність і взаємозалежність світу, здатності жити в гармонії з самим собою, вчитися володіти новим мисленням, творчо використовувати ціннісний потенціал українського музичного фольклору у виховній та науково-педагогічній практиці.

Список використаних джерел та літератури:

1. Боффи Г. Большая энциклопедия музыки : [пер. с итал.] / Гвидо Боффи. – М. : АСТ Астрель, 2006. – 413 [3] с.
2. Грица С. Й. Музична фольклористика / С. Й. Грица // Історія української музики в 6-ти т. – К. : Наукова думка, 1990. – Т. 3. – С. 363–385.
3. Гусев В. Е. Комплексное изучение фольклора / В. Е. Гусев // Проблемы музыкального фольклора народов СССР. – М. : Ленинград. отд.- ние, 1967. – С. 20–24.
4. Іваницький А. І. Українська музична фольклористика (методологія і методика) : навч. посіб. / А. І. Іваницький. – К. : Заповіт, 1997. – 392 с.

5. Іваницький А. І. Українська народна музична творчість : посіб. для вищих та серед. учбових закл. / А. І. Іваницький. – К. : Музична Україна, 1990. – 334 с.
6. Іваницький А. І. Український музичний фольклор : підруч. для вищих навч. закладів / А. І. Іваницький. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. – 320 с.
7. Культура і побут населення України : навч. посіб. / [В.І.Наулко, Л.Ф. Артюх, В. Ф. Горленко та ін.]. – [2-е вид., доп. та перероб.]. – К. : Либідь, 1993. – 288 с.
8. Лановик М. Б. Українська усна народна творчість: підруч. / М. Б. Лановик, З. Б. Лановик. – [3-тє вид., стер.]. – К. : Знання – Прес, 2006. – 591 с.
9. Мадяр-Новак В. В. Музичний фольклор – загальнонаціональна культурна цінність та важливий фактор відродження національного виховання дітей / В. В. Мадяр-Новак // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – К. : Пед. думка, 1999. – Кн. 2. – С. 40–246.
10. Мишанич С. В. Система жанрів в українському фольклорі / С.В.Мишанич // Українознавство : посіб. – К. : Зодіак–ЕКО, 1994. – С.263–267.
11. Музыкальный энциклопедический словарь / [гл. ред. Г.В.Келдыш] – М. : Советская энциклопедия. 1990. – 672 с.
12. Отич О. Українське народне мистецтво у формуванні ідеалу особистості майбутнього педагога / О. Отич // Педагогіка і психологія професійної освіти. –2005. – № 5. – С. 55.
13. Правдюк О. А. Українська музична фольклористика / О. А. Правдюк. – К. : Наукова думка, 1987. – 327 с.
14. Пропп В. Я. Фольклор и действительность : избранные статьи / В. Я. Пропп ; АН СССР. – М. : Наука, 1976. – 328 с.
15. Рекомендации о сохранении фольклора // Международные нормативные акты ЮНЕСКО / сост. И. Ф. Никулин. – М. : Логос, 1993. – 639 с.
16. Садовенко С. Розвиток музичних здібностей засобами українського фольклору : навч.-метод. посіб. / С. Садовенко. – К. : Шкiл. свiт, 2008. –128 с.
17. Словарь научной и народной терминологии: / Восточно-славянский фольклор // Минск, 1993. – 378 с.
18. Українська національна система виховання : конспект лекцій / уклад. Ю. Д. Руденко. – К. : КДП, 1991. – 33 с.
19. Українська Радянська Енциклопедія / [в 16 т.], Т. 6, видання друге. – Гол. ред. Української Радянської Енциклопедії. – К., 1962. – 568 с.
20. Українська художня культура : навч. посіб. / за ред. І.Ф.Ляшенка. – К. : Либідь, 1996. – 416 с.

Аннотація

Г.В.Яківчук

Український музикальний фольклор і його роль у вихованні особистості: с історії питання

В статті розглядається сутність поняття «народне творчество», зокрема акцентується на її складовій частині – «музикальний фольклор». Прослідковуються різноманітні підходи до становлення особливостей духовної сфери українського музикального фольклору, його зв'язок з історичними явленнями та подіями. Відзначається важливість та пріоритет вивчення, розуміння народного творчості як комплексної матеріальної, духовної культури, формування світогляду та системи цінностей, системи виховання, заснованої на духовному та моральному фундаменті. Визначені основні підходи вчених, фольклористів, музикантів, педагогів до використання українського музикального фольклору, його цінностей у вихованні творчої особистості майбутніх учителів.

Ключові слова: народне творчество, український музикальний фольклор, вихователський потенціал, творча особистість майбутнього вчителя.

Summary

G.V.Yakivchuk

Ukrainian Folk Music and its Role in the Education of the Individual: from the History of the Issue

The article deals with the essence of the concepts of «folk art» focuses on its components – «musical folklore». The different times phased approaches of spiritual sphere peculiarities formation of the Ukrainian folk music and its connection to historical phenomena and events are traced. It is stressed on the importance and primacy of learning, understanding of folklore as a set of material and spiritual culture, the worldview and value system of education formation based on spiritual and moral foundations. The basic approaches of scientists, folklorists, musicians, teachers on the use of Ukrainian folk music and its value in educating future teachers of creative personality are defined.

Key words: folk art, Ukrainian folk music, educational potential, creative personality of future teachers.
Дата надходження статті: «10» жовтня 2013 р.